

Turun Marttanukketeollisuuden

Marttanuket 1908-1974

Kirsi Vesterbacka 2012

Sisällyslehtelo

Sisällysluettelo.....	1
Historiaa	2
Työtä naisille.....	2
Nukkejen rakenne.....	4
Vaatteet	5
Markkinointi	5
Miten tunnistaa marlttanukke?.....	6
Tutuimmat nuket	7
Marttapehmot.....	8
Reprot.....	8
Kuvat	8
Tässä käytetyt lähteet:.....	8
Lähdeluettelo Marttanukkejen historiaan.....	9

Historiaa

Nukketeollisuus Suomessa alkoi 1800-luvulla. Erityisesti Saksassa nukketeollisuudella oli jo tuolloin hyvin pitkät perinteet. Suomeen nukkien tekeminen tuli lähinnä naisten tarpeesta saada omaa rahaa puolison tai vanhempien kuoltua. 1800-luvun molemmat kuuluisat nukentekijät aloittivat työnsä juuri tästä tarpeesta. Amanda Hertman jäi nuorena leskeksi ja alkoi nukkejen teollisen valmistuksen 1800-luvun puolivälin jälkeen. Hertmanin nukkejen vaatteet oli valmistettu käytetystä kankaasta. Pää ja kädet täytettiin pumpulilla ja vartalo ja jalat sahajauhoilla. Kuuluisin Hertmanin nukke oli Petronella, joka oli sairaanhoidon opiskelussa käytetty aikuisen kokoinen potilasnukke. Hertmanin tuotannosta ei juuri ole säilynyt näytteitä eikä edes montaa valokuvaa, koska luonnonmateriaalinen nukke hajosi helposti käytössä. Hertmanin nukeista tiedetään, että ne olivat ajan tavan mukaan pitkävartaloisia, hoikkia ja siropiirteisiä nukkeja. Toinen kuuluisa suomalainen nukke syntyi Naatalissa, kun Lindblomin tyttäret alkoivat valmistaa nukkeja puuvillalangasta neulomalla. Nämä Naantalín nuket ovat nykyisin käsityöläisten uustuotannossa ja myynnissä edelleenkin. Kaikki kolme sisarusta osallistuivat neulomiseen ja sisarista vanhin istui Naantalín satamassa kaiket kesät myymässä nukkeja matkailijoille. Nukkemalleja oli kaksi. Metsästäjä ja pitsimekkoon pukeutunut metsästäjän rouva eli Jeegari ja Jeegerska.

Työtä naisille

Marttajärjestö perustettiin 1899. Tuohon aikaan naisilla ei vielä ollut useinkaan omaa ammattia, mutta alkoi jo olla tarvetta tai ainakin halua oman rahan saamiseen. Sippolassa Alma Forstén keksi, että maalaisnaiset ympäri Suomen voisivat saada lisätuloja kanojen kasvatuksesta ja kananmunien organisoidusta myymisestä. Niinpä eri puolille maata tehtiinkin useita mallikanaloita ja useat yhdistykset oikein kilpailivat, kuka myy eniten munia välitykseen. Vaikka vielä 1950-luvullakin kaupungeissa oli monilla omia sikoja, lehmiä ja kanoja, ei kananmunien myymisestä tullut kaupunkilaisten marttojen elinkeinoa. Osaksi tämä johtui siitä, että martat olivat heti 1899 vuodesta lähtien toimineet kaupungeissa suunnaten neuvontatyötään pääasiassa teollisuuden palveluksessa oleviin naisiin ja perheisiin. Teollisuustyöläiset eivät kovinkaan yleisesti kasvattaneet kaupungeissa karjaa, koska he asuivat usein tehtaan omistamissa, varsin pienissä hellahuoneistoissa.

Marttajärjestön toiminnan alkuvuosina järjestön jäseniä olivat pääasiassa sivistyneet naiset, opettajat, ruustinnat, aateliset, porvareiden vaimot jne. He suunnittelivat ja toteuttivat joko itse tai palkatun konsulentin avulla erilaisia neuvontatapahtumia ja sivistäviä ompeluiltoja maanviljelijöiden vaimoille ja teollisuustyöntekijöille.

Turussa nämä sivistyneet naiset totesivat 1900-luvun alussa, että pitäisi järjestää naisille sopivaa työtä. Esillä oli monenlaisia ajatuksia, joista useimmat kaatuivat siihen, että ammattitaidottomat ja köyhät naiset eivät toimintaan kyenneet. Pitkään keskusteltiin esimerkiksi olkihattujen valmistuksesta, mutta siihen ei saatu opettajaa.

Joku ehdotti sitten leikillään, että aletaan valmistamaan nukkeja. Johtokunta suhtautui asiaan aluksi varsin laimeasti, mutta muutoin ajatus sai innostavan vastaanoton. Kun sitten eräs henkilö lahjoitti 200 markkaa, mikä vuoden 2011 rahassa on 765 euroa, pääsivät naiset töiden alkuun vuonna 1908. Perustettiin komitea, joka osti työtarvikkeet ja suunnitteli ensimmäiset mallit. Samana vuonna 1908 Turun Martta-Nukketeollisuus aloitti nukkejen teon ja myymisen Aurora Janssonin johdolla. Tuskin tuolloin arvattiin, että siitä alkoi Suomen tunnetuin ja pisimpään toiminut nukkejen valmistaminen.

Tekijät suunnittelivat itse runsaasti nukkemalleja, joita sitten kehitettiin ja karsittiin yhdessä Aurora Janssonin johdolla. Karsinnasta huolimatta malleja oli vuosien saatossa monia. Olen työssäni kerännyt erilaisten marlttanukkejen nimiä ja tällä hetkellä listallani on 112 erinimistä ja eriasuista nukkea. Voi olla, että osasta näissä on käytetty samaa päämallia. Mutta joka tapauksessa malleja on monia. Nukkejen lisäksi tulee vielä marlttanukke eläimet, mutta siitä myöhemmin.

Kun sitten nukkejen tekemistä aloiteltiin vuonna 1908 osa tekijöistä lannistui heti alkumetreille, koska he eivät kestäneet saamaansa arvostelua. Turun Marlttanukketeollisuus piti huolta siitä, että laatu säilyi, mutta arvostelu ei aina kohdistunut kuitenkaan laatuun, vaan myös esimerkiksi näihin omiin malleihin.

Innokas ydinjoukko jatkoi ja vähitellen nuket saatiin esittelykuntoon. Vastaa otto oli innostunut ja se kannusti jatkamaan mallien suunnittelua ja tekemistä.

Aloittaminen ei kuitenkaan ollut yksinkertaista. Johtaja Aurora Janssonilla ei ollut minkäänlaista alan koulutusta ja nukkejen tekoa aloittelevat naiset olivat nimenomaan aloittelijoita, joilla ei niinkään ollut koulutusta eikä välttämättä edes nukkejen tekemiseen vaadittavia näppäriä sormiakaan.

Toisaalta työhön ilmoittautuneet naiset olivat innostuneita ja esittelivät usein erilaisia malleja, joita voitiin käyttää tuotannossa.

Nukkela paisui vuosien saatossa pienestä harrastustoimintana alkaneesta yrityksestä suurliikkeeksi. Mikään tehdas nukkela ei ollut, sillä varsinaisessa nukkelassa ei työskennellyt kerralla johtajan lisäksi kuin 3-4 henkeä, jotka pukivat ja viimeistelivät nuket valmiiksi. Sitä vastoin kodeissa työskentelviä marlttoja saattoi olla samaan aikaan yli satakin. Esimerkiksi vuonna 1918 Marlttanukketeollisuutta palveli Turussa ja sen lähiympäristössä 112 henkeä ja lisäksi oli Nurmen leikkikalutehtaassa noin 30 henkeä.

Nukketeollisuus oli Turun alueella niin suosittu työmuoto, että monet naiset toivoivat pääsevänsä nukenteko-oppiin tehtaalle ja suunnittelivat oman nukkelan perustamista. Tätä mahdollisuutta ei kuitenkaan naisille annettu vaan pidettiin tarkkaan lukua siitä, että vain taitavat naiset tekivät nukkeja ja yhtään enempää ei tehty, mitä pystyttiin tekemään kunnolla. Luonnollisesti oli pelkoa myös kilpailevista fimoista. Yksioikeus nukkepäihin takasi

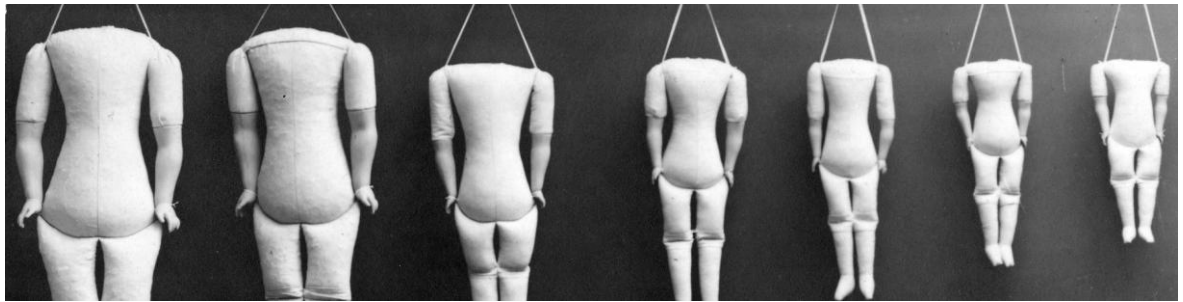
vapaat kädet suunnitella marlttanukketeollisuutta. Saksassa, jossa nukenteolla oli pitkät perinteet nukketeollisuus levisikin juuri sillä tavalla, että nukkelat ottivat oppiin uusia ihmisiä, jotka sitten perustivat omia nukkeloitaan. Saksassa tämä onnistui siksi, että markkinat olivat siellä paljon suuremmat mitä Suomessa, jossa kalliilla nukeilla ei ollut suuria markkinoita.

Kilpailevia pieniä firmoja kuitenkin syntyi muutamia, mutta ne eivät olleet pitkäikäisiä. Kuuluisampi näistä lieene Herralan nukketehdas, joka valmisti kuta kuinkin saman näköisiä nukkeja, joita on vaikea erottaa tänä päivänä marlttanukeista. Kaikkia nukkeja kun ei leimattu. Nukkejen valmistuksen kopiointi oli kuitenkin Marlttanukketeollisuuden hajautetun valmistusprosessin vuoksi vaikeaa kopioida ja vastaavan kaltaiset nuket tulivat kalliiksi valmistaa tehtaissa, koska osa marlttoista lahjoitti nukketeollisuudelle palkkansa, jolloin

nukkejen valmistus tuli pienissä tehtaissa paljon kalliimmaksi, mitä osaksi talkootyönä tehden martojen nukkelassa.

Nukkejen rakenne

Aluksi nukkejen päät tuotiin Saksasta, Gebrüder-Heubachin nukketehaalta. Päät olivat aluksi posliinipäitä ja samoja päitä käytettiin saksalaisissa luonnenukeissa. Luonnenukke nimitys tulee siitä, että jokaisella nukella oli ikään kuin oma tarinansa. Oli mm. merimiesnukkea, kaupunkilaistyttöä, poliisia, Turun tättiä, urheilijaa, suojeluskuntalaispoikaa, vauvaa ja tietysti kansallispukunukkeja eri maakunnista.

Nukkejen vartalot tehtiin alusta lähtien puuvilla tai pellavakankaasta ja täytettiin sahajauhoilla, joita naiset kotonaan kuivattivat hellauuneissaan. Osalla nukeista oli hiukset, joita valmistettiin aluksi pellavasta ja myöhemmin ensimmäisen maailman sodan aikaan Turun köysitehtaalta saadusta manillasta.

Posliiniset päät olivat kalliita ja kaikilla ei ollut varaa hankkia marttanukkea. Siksi osa nukeista myytiin päättöminä, jolloin asiakas sai itse laittaa pääksi halvemmän mallisen esimerkiksi guttaperkkaisen irtopään. Guttaperkka on kumeihin luettava aine. 1900-luvun alussa guttaperkkaa sai vain luonnontuotteena. Se oli Sapotaceae-heimon puiden maitiaisnesteen kuiva-aine, josta ryhdyttiin tekemään monenlaisia esineitä. Esimerkiksi golfpalloja tehtiin guttaperkasta jo 1800-luvun puolivälin jälkeen. Nykyisin guttaperkkaa valmistetaan teollisesti ja se on isopreenin polymeroitumistuote, jonka polymeeriketjut pakkautuvat lähemmäksi toisiaan. Siksi guttaperkka on kovempaa kuin kautsu. Guttaperkasta valmistetaan nykyisin esimerkiksi sähkölaitteiden päällisiä ja hampaiden juurikanavien täyteaineena.

Irtopäitä olikin myynnissä kaupoissa paljon, sillä äidit tekivät viime vuosisadan alussa paljon nukkeja tyttärilleen itse.

Ensimmäisen maailman sodan aikana oli vaikeuksia saada saksasta riittävästi nukkepäitä. Suomalaiset nukke tilaukset kuitenkin kasvoivat nukketuotteen maineen kasvaessa. Niinpä Turussa alettiin pohtia oikein vakavasti sitä, josko saksalaisen posliinipään korvaavia päitä voisi valmistaa Turussa.

Kun saksalaiset nukkepäät loppuivat, kokeiltiin kangaspäisiä nukkeja, joiden trikoinen pää maalattiin, mutta se malli ei kiinnostanut ostajia. Maalarimestari Henrik Emil Nurmi kehitti leikkikaluliikkeessään massan, joka ulkonäöllisesti muistutti posliinia, mutta joka oli valmistettu kipsi/paperimassa-seoksesta. Näitä päitä alettiin valmistaa 1910-luvun loppupuolella ja marttanukketuotteen hankki päihin yksinoikeuden. Ensimmäisen maailmansodan edetessä päiden tekoon tuli ongelma. Kipsiä ei enää saanut maailmanmarkkinoilta. Lopulta kuitenkin naisten sitkeyden ja ehkä onnenkin avulla saatiin ostaa Turun kaakelitehtaalta sekä kipsiä että sementtiä, joita molempia käytettiin pään raaka-aineena.

1928 Nurmi haki patenttia uuteen nukkepäämassaan haettiin patenttia. Massa sisälsi mm. sulfaattiselluloosaa ja savea jotka tekivät päästä paljon kestävämmän.

Ennen toista maailmansotaa alettiin valmistamaan hienoa neitinukkea, bebeä. Nukke muistutti kiharrettuine hiuksineen ja kaupunkilaisneidin vaatteineen Shirley Templeä, jonka elokuvat valloittivat maailmaa. Bebestä tulikin pian joka tytön unelmanukke. Bebeillä oli liikkuvat lasisilmät, paitsi pula-aikaan, jolloin nekin valmistettiin Nurmen tehtaalla massasta. Myös metallisia silmiä kokeiltiin. Pula-aikana jouduttiin bebejä muutoinkin yksinkertaistamaan. Syntyi ns. pula-ajan bebe. Mohairlankaa ei saatu hiuksiin, ja hiukset maalattiin.

Toinen maailmansota hiljensi nukkeketeollisuutta paljon enemmän, mitä ensimmäinen. Raaka-aineista oli todella pulaa ja kansanhuoltoministeriö eväsi 1942 kaikki nukkeketeollisuuden ostoluvat. Jäljelle ei jäänyt kuin paperikangasta, josta valmistettiin nukkeja. Vuonna 1944 valmistusmääräys kumottiin, mutta materiaalipula jatkui edelleen. Jostain saatiin ostaa valkoista lakanakangasta jota värjättiin eri värisiksi ja niistä valmistettiin vaatteita. Erityisesti bebenukkeihin käytettiin myös eripuolilta haalittuja kangastilkkuja. Pulmia riitti myös lasisilmien tuontitulleissa ja monessa muussa asiassa.

Vaatteet

Nukkejen puvuston kappaleet leikattiin nukkelassa ja vaatteet ommeltiin kodeissa muiden töiden lomassa. Leikatut kappaleet jaettiin kotityöntekijöille taidon mukaan. Osa vaatteista vaati suurempaa näppäryyttä ja tarkempaa taitoa kuin toiset.

Varsin pian kotityöntekijöistä alkoi löytyä erilaisia osaajia. Osa naisista erikoistui vartalon tekoon ja niiden täyttämiseen sahajauhoilla. Osa teki vain alusvaatteita tai päällyysvaatteita. Yksi erikoistui nukkenkenkien tekemiseen, eräs vanha mummo teki puvuissa tarvittavia nauhoja, yksi teki hatut, yksi valmisti nukkejen peruukkeja mohairlangasta ja kähersi ne korkkiruuveille. jne.

Osa naisista kutoi 1900-luvun alkuvuosikymmeninä kankaita asusteita varten kotonaan, mutta teollisten kankaiden yleistyttyä siirryttiin käyttämään vain teollisia kankaita ja vain kansallispukukankaat oli käsinkudottuja. Ne ostettiin suoraan Wetterhoffilta.

Tuotteet haettiin naisten kotoa tai naiset toimittivat ne itse nukkelaan. Siellä tuotteet tarkastettiin yksitellen ja vasta sen jälkeen annettiin uutta työtä ja maksettiin palkka.

Markkinointi

Alkuvaiheessa nukkeja myytiin toreilla ja markkinoilla. Syksyisin nukkeja sai ainakin Turun, Helsingin, Tampereen ja Salon syysmarkkinoilta ja joulunaikaan Turun puutorilta. Erilaisiin näyttelyihin ja messuihin osallistuttiin omalla osastolla, jossa nuket olivat näyttävästi esillä. Näyttelyjä käytiin pitämässä ulkomaista myöten. Vuonna 1912 aloitti kauppamatkustajana rouva Martta Lehtovaara, joka kiersi nukkemallien kanssa ympäri maata myyden niitä kauppoihin ja esitellen niitä messuilla. Lehtovaara kiersi maata nukkejen kanssa aina vuoteen 1957 saakka.

Suomessa järjestettiin ensimmäiset itsenäisen Suomen aikaiset omat messut 1920, minkä jälkeen Marttanukketeollisuus osallistuikin ahkerasti messuille. 1930 Marttanukketeollisuus sai Suomen messuilla Helsingissä II palkinnon ja kunniakirjan hyvästä messuosastostaan ja 1935 saatiin kultamitali.

Nukkejen vienti ulkomaille aloitettiin Ruotsiin ja Norjaan ensimmäisen maailman sodan jälkeen. Jo sitä ennen oli nukkenäyttely Pietarissa 1913 ja Lontoossa 1914. Ruotsissa oli suuri näyttely 1939 jolloin oli pohjoismaiset emäntäpäivät. Tätä näyttelyä varten tehtiin uusi, marttamekkoinen malli, jolloin nukke oli pukeutunut samoin, kuin martatkin olivat pukeutuneet vuodesta 1931 lähtien. Ensimmäinen näyttely Amerikan mantereella oli 1939. Viimeinen ulkomaan näyttely pidettiin 1969 Pariisissa.

Nukkeja myytiin aktiivisesti postimyyntinä myös Emäntälehdessä ja Kotilieden kautta. Monissa Kotiliesissä oli marttanukeista sommiteltuja kansikuviakin. Tilauksia tuli joskus niinkin paljon, ettei niitä kaikkia pystytty toimittamaan. Rytkösen lelukauppa Hämeenlinnasta kirjoitti Turkuun Martta-nukketeollisuudelle 1942 suurimpaan nukkepula-aikaan hellyyttävän runomuotoisen kirjeen, jolla yritti erottua edukseen muiden tilaajien joukosta.

*Oi nukken synnytyslaitos suuri.
Meill' nukkepula on julma juuri;
ei Martta-nukea ainoatakaan.
Siks esitän nyt pyyntöni vakaan,
ett' ette jättäis' meit' ihan ilman,
vaan edes jonkun Adin, Martan tai
Hilman
tai mitä muuta vain valmistuu,
jolla ois' silmät, nenä ja suu
lähtemään toimittaisitte meille
niin kiitollisina oltais' me teille!*

Miten tunnistaa marttanukke?

Marttanuken erottaminen muista kotimaista tai saksalaisista Gebrüder-Heubachin nukketehaalta valmistetuista luonnenukeista voi olla vaikeaa, koska tuotanto on ollut samankaltaista. Myöskään vaatteiden perusteella on vaikea tehdä tarkkaa määrittystä, sillä monet äidit ompelivat isojakin vaatevarastoja tyttäriensä nukeille, eikä näin ollen ole aina varmaa se, onko juuri alkuperäinen vaate vai kotona tehty malli säilynyt nukun yllä. Useinkaan kokonaista vaatevarastoa ei ole säilynyt.

Parhaiten aidon marttanuken voisi tunnistaa paperisesta marttamerkistä, valmistajan todistuksesta, joka laitettiin jokaisen nukun vaatteeseen. Nukeista, joilla leikittiin, paperi on kuitenkin lähtenyt heti ensimmäisissä leikeissä irti. Osassa marttanukeista on punaisella lyöty leima rintalastassa.

Tutuimmat nuket

Pipsa (kuva kannessa) oli yleisin marttanukeista. Pipsa oli iloinen, hymykuoppainen, punaposkinen, suurisilmäinen oikea vauvankokoinen nukke (46 ja 49 senttiä). Sillä oli maalatut siniharmaat tai ruskeat silmät. Hymyilevä suu, josta kieli näkyy. Tukka oli maalattu ja sinä oli otsakiehkura. Vartalo oli kangasta ja siinä oli lonkkanivelet. Vanhimmat vartalot oli pellavaa tai juuttikangasta, uusimmat puuvillaa. Pula-ajan vartalot oli paperikankaasta. Kädet olivat joko massaa tai kangasta. Kangaskäsissä oli tikatut sormet, massakäsissä muotoillut. Pipsan päitä myytiin myös erikseen kotona valmistettavaksi, jolloin lapset saattoivat itsekin opetella ompelemista. 1950-luvulla Pipsaa valmistettiin myös kumisena. Kuten Bebeilläkin, oli Pipsallakin liikkuvat silmät. Pipsan voi sekoittaa ruotsalaiseen Prinsessa nukkeen, mutta näissä Prinsessoissa on niskassa nukan nimi Princess ja kruunun kuva nimen yläpuolella.

Bebenukeilla ei koskaan ole maalattuja silmäripsiä, vaan niillä on ollut aina mohairripsinauha, joka tosin on saattanut kulua leikeissä. Monilla muilla vastaavilla nukeilla kuitenkin oli maalatut ripset. Bebenuken silmiä ympäröi mustanharmaa rajaus, joka on hyvin näkyvä. Silmän sisäkulmassa on punainen kyynelpiste. Nukan suu on aina avattu ja sisäpuolella on punainen kangas, joka näyttää kieleltä. Kankaaseen on maalattu kaksi tai neljä hammasta tai huuleen on kiinnitetty erilliset hampaat. Kulmakarvat on maalattu hienostuneesti. Poskipunaus on runsas ja huulet kirkkaan punaiset. Pula-ajan bebeissä värit on hehkeämmät. Suurimmalla bebellä oli aina nahkavartalo, pienempi kokoisilla kankaasta valmistettu. Kädet ja jalat olivat massasta. Pienimmällä bebellä oli jalkaan muovailtu korkokengät, isommilla erilliset kengät. Nurmen valmistamien massakäsien lisäksi on ollut saksalaisia käsiä guttaperkasta joissa on useimmiten leimat, jotka voivat erehdyttää määritystä.

Bebenukeilla oli useimmiten valkoiset tai vaaleanpunaiset silkkitrikoosukat, mustat tai valkoiset kengät, jotka oli tehty vahakangasta muistuttavasta materiaalista. Kengät olivat joko avokkaat tai nilkkaremmiset. Alusvaatteet olivat valkoista tai luonnonvalkoista batista tai ohutta puuvillakangasta. Alushameen olkanauhoissa oli nauhat tai napitus yksi nappi molemmissa

olkapäissä. Alushameeseen on neulottu kiinni alushousut, jolloin yhdistelmän voi pukea päälle vain olkaimet avaamalla. Housuissa saattaa olla ajan tavan mukaan luukku. Bebeillä oli kauniit vaatteet ja yleensä myös hattu. Hienoimmilla bebeillä oli karstatusta mohairvillasta tehdyt peruukit ja korkkiruuvikiharat. Peruukin väri oli aina oljenkeltainen, tummanruskea tai maantienhiekan värinen. Bebejä tehtiin myös kansallispukuisina matkamuistonukkeina.

Marttapehmot

1960-70 luvulla marttanuket alkoivat olla huomattavasti kalliimpia kuin vastaavan kaltaiset isot nuket, joita tehtiin tehtaissa eri puolilla maailmaa. Näin ollen tavallisten nukkeäitinen nukenkaipuu tyydytettiin tuontinukeilla. Marttanukketeollisuus myi edelleen hyvin kansallispukuisia nukkeja, mutta muiden menekki laski vuosi vuodelta, eikä amerikkalainen vientikään vetänyt.

Tämän vuoksi kokeiltiin erilaisten mollamaijojen ja pehmolelujen valmistusta. Näitä pehmoleluja olikin sitten monenlaisia aasia, oravaa, kettua ja montaa muuta.

Reprot

Nykyisin marttanukkejäjitelmiä tehdään erilaisilla kursseilla. Kursseja pidetään esimerkiksi kansalaisopistoissa eri puolilla suomea.

Kuvat

Mustavalkoiset kuvat Marttaliiton kuva-arkisto
Värikuvat Kirsi Vesterbacka

Kansi Pipsa-nukke. Kuvattu Marttojen perinnetietokeskus Syreenin näyttelystä Marttanuken tarina 2007.

s. 2 Weissman, Johansson ja Lehtovaara sekä tuntematon nukkeketeollisuuden työntekijä nukkelassa 1916.

s. 3

s. 4 Eri kokoisia Bebé-nuken vartaloita.

s. 5 Marttanuken vaatekaapin sisältöä. Erilaisiin vaatteisiin puettuja marttanukkeja.

s. 6 Nukkejan pakkausta pärekoreihin kuljetusta varten. Hevoskuormallinen nukkeja lähdössä asemalle. Paperisia nukkeihin kiinnitettyjä merkkejä.

s. 7 Bebé nukkeja eri kokoisina ja eri asuisina.

s. 8 Marttapehmoja ja Marttanukketeollisuuden mollamaija.

Tässä käytetyt lähteet:

Suuri Suomalainen nukkekirja Anna-Lisa Amberg ja Benita Suomi, Ajatus 1997.

Pipsa ystäväni Turun Marttanukketeollisuus 1908-1974, Turun maakuntamuseon näyttely esite 20.10.-1989-31.1.1990.

Antikkilehti Talvi 2000.

Manja Haltia Marttatoiminta 1899-1949 ja Marttatoiminta 1949-74

Emäntälehdessä artikkelit

+nettisurffailut.

Lähdeluettelo Marttanukkejen historiaan

A. L.: **Marttoja, keijuja, prinsessoja**, Suomen Kuvalehti, 28.11.1959*.

Amberg Anna-Liisa, Suomi Benita: **Suuri suomalainen nukkekirja**, 1997.

Anon: **Herätkää suosimaan kotimaista teollisuutta**, Marttanukke mainoksia, joissa kerrotaan myös nukkeketeollisuuden voittamista kultamitaleista, Emäntälehti 12/1935, 12/1938, 12/1942.

Anon: **Kannattaa tutustua marttanukkeihin ja eläinleluihin**, ss. 46-47, Emäntälehti 12/1968.

Anon: **Koruton ja kaunis työn juhla**, (Talousseuran mitali neiti Tuomiselle 40 vuoden työstä), Turun Sanomat? nro? 1962, s. 10.

Anon: **Lasten ja nuorten osasto**, Suomen Sosiaalidemokraatti 2.10.1955.

Anon: **Lempinukke**, Iltalehti Online Perhe: Keskustelupalsta: 29.5.2006 10:02.

Anon: **Marttanuket viettävä syntymäpäivää : Ainutlaatuista kotiteollisuutta harjoitettu jo puoli vuosisataa**, Turun Sanomat 4/1958.

Anon: **Martta-Nukketeollisuus nyt uusissa suoissa**, Uusi Aura 7.2.1964.

Anon: **Marttanukkien ”äiti” siirtyy eläkkeelle**, Turun Sanomat? 30.12.1959 sivu 6.

Anon: **Marttatyö elämänlankana – Sikri Sarkin muisteluja**, Varsinais-Suomen Marttapiiriliitto ry:n jäsen- ja tiedotuslehti.1985.

Anon: **Nukessa on jokaisen lapsuutta**, Porvoon nukkemuseon perustajan Evi Söderlundin haastattelu, EEVA N:o 12 / 1980*

Anon: **Nukkeleikki alkaa**, Lapsi & Nuoriso nro 11-12, 1955 s. 40.

Anon: **Nukkemaailman uutuuksia** esitellään suurmessujen avajaisissa, Uusi Suomi 30.9.1955.

Anon: **Nukkien toiveasuista uusi menestysartikkeli: Martta-Nukkela uusissa suoissa**, Turun Sanomat 7.2.1964.

Anon: Suomen Kuvalehti 17/1933: **Osta minulle nukke, äiti**, 1933*.

Anon: **Porvoon nukke- ja lelumuseo** –lehtijuttu, Mannerheimin Lastensuojeluliiton jäsenlehti, Lapsemme 3/1984*.

Anon: **Rakas nukke**, www.viaporifinlelumuseo.fi/rakasnukke_fi.html, viitattu 7.5.2007.

Anon: **Räsynukesta Posliinikaunottareen**, Glorian antiikki talvi 2000, 24.11.2000*.

Anon: **Tervetuloa oikein hyvälle kahville**, kahvimainos, jossa kerrotaan Turun Marttanukketeollisuudesta, kuvassa marttanukkeja ja nukan tekijöitä, Kotiliesi 1955.

Arsnet Gallery: **Martta lähtee Tarttoon** Galleryn uutiset, nettisivut: www.arsnet.net/main.asp?viewID=3, 6.5.2007

Bergroth Tom, Hyvönen Arja, Löflund Prita, **Pipsa Ystäväni / Min vän Pipsa**, Turun

Marttanukketeollisuus 1908-1974 –näyttely Turun linnassa 20.10.1989-31.1.1990/ Åbo
Martha dockindustri 1908 – 1974 utställning i Åbo slot 20.10.1989-31.1.1990, Turun
Maakuntamuseon näyttelyjulkaisu 13, 1989. .

Eskolin Sirkka-Liisa: **Nyt esittäytyy Turun Martta-nuket**, ss. 10-13, Emäntälehti 9/1989.

Finne M.: **Leikkikaluja vuosisadan vaihteesta**. Kotiteutu 3-4, 51-58, 1973.

Franck Marketta, **Nukkeja**, Haiharan nukke- ja pukumuseon julkaisu no 22, Tampere, 1994.

H. A. **En vacker saga**, Åbo Underrättelser, 6.6.1929.

Haltia Manja: **Turun nuket aloittavat voittokulkunsa**, ss. 79-81 kirjassa Marttatoiminta 1899-1949,
Marttaliitto ry, 1949.

Harju Merja: **Martta Nukketeollisuus "Nukkela" 1908-1974 ja Emil Nurmen
Leikkikaluvuvalmistamo, Turku**, http://www.fintoys.com/martta_doll_f.html
21.3.2003

Heideken Thora von: **Martan Nukketeollisuuden toimintakertomus** 1924-192-1936, 1938.

Heideken Thora von: **Martha Dockindustri i Åbo**, Husmodern nr 5 maj 1928, ss 113-116.

Heideken Thora von:??? **Martta Dockindustri i Åbo 1908-28**, käsin kirjoitettu historiikki 6s.

Heideken Thora von:??? **Åbo Martha – Dockindustri –Turun Nukketeollisuus 1908-1933**, koneella
kirjoitettu lyhyt historiikki, 2 s.

Heikkilä Darja, Kyläniemi Hanna: **Lapinnukkeja, lapinpukuisia nukkeja, nukkeja Lapista**,
Rovaniemen Maakuntamuseon julkaisu, Raito, ss. 17-23, 2004.

Hellman Ingrid: **Turun Martta-Nukketeollisuuden toimintakertomus**, vuosi 1952

Hyvönen Arja, Heikkilä-Vainio Rea: **Väritä nukkeni**, Turun Maakuntamuseo, 1989.

Hyvönen Arja: **Martta Lähtee Tarttoon**, Museotiedote 1/2007m Turun maakuntamuseo, 2007.

Hyvönen Arja: **Martta lähtee Tarttoon**, Turun Maakuntamuseon Nukkeni Martta - näyttelyn tiedote
Näyttely Tarton leikkikalumuseossa 6.6. - 30.9.2007 on osa Turun Maakuntamuseon
hallinnoimaa HIT – History in Town –kehittämishanketta Museotiedote s.22.-23, 2006.

Hyvönen Arja: **Minu nukk Martta** (Nukkeni Martta) Suomalaisten nukkien näyttely Tarton
lelumuseossa 6.6.-30.9.2007, Historytown kotisivuilla ollut Hyvösen laatima tiedote,
2006.

Hyvönen Arja: **Pipsa, Bebe, sota-aika, matkamuistonuket.**, Turun Maakuntamuseon näyttelyesite,
1989

Hyvönen Arja: **Pipsa on jo eläkkeellä - Pipsa har gått i pension**, Museotiedote 1/89 Turun
Maakuntamuseo Musetnytt, 1989.

Hyvönen Arja: **Pipsa ystäväni – Min vän Pipsa**, Museotiedote - Musetnytt 4-5/89 Turun
Maakuntamuseo, 1989.

Hyvönen Arja: **Rakastetut marttanuket, turkulaista nukketeollisuutta 1908-1974**, ss. 6-7, Kotiteollisuuslehti 6/1989.

Hyvönen Arja: **Yhteistyötä rakkaudella**, Turun Marttayhdistys ry 1899-1999, Turku, Turun Marttayhdistys, 1999.

Hämeenaho Anna: **Pipsa-vauvat tekijöidensä joulunlapsia** - Marttanukke-kurssi PIO:lla Siikkis – lehti, Siikalatva/Piippola 22.12.2009, <http://www.siikkis.fi/4289703.php> 28.1.2011.

Hämäläinen-Forslund Pirjo.: **Maamon marjat - Entisaikainen lasten elämä**, Porvoo, 1988.

Isabella: **Paluumuuttajat**, ss. 10-11, Suomen Nukke & Nalle 3-4/2004.

Jansson Aurora: **Historiikki Martta-yhdistyksen 10-vuotisesta toiminnasta helmikuusta 1908 helmikuuhun 1918**, Turku, Uuden Auran Osakeyhtiön kirjapiano, 1919.

Jansson Aurora: **Histori över foreningen Marthas Dockindrustis 10-års verksamhet från februari 1908-1918**, Åbo, Åbo tryckeri och tidnings aktiebolag, ensimmäinen painos 1919.

Jansson Aurora: **Histori över foreningen Marthas Dockindrustis 10-års verksamhet från februari 1908-1918**, Åbo, Åbo tryckeri och tidnings aktiebolag, toinen lisätty painos 1921.

Kesälä Helka: **Nukkelasta maailmalle - Marttanuket merkityksenkantajina**, Käsityötieteen proseminaari, Helsingin yliopisto, Kotitalous- ja käsityötieteiden laitos, 2004.

Klingstedt-Huhtala Maili: **Martta-Nukkela – Elna Laqwistin haastattelu**, Turun Radio 4.2.1945 klo 17-18. Nauhoitus litteroituna. 4s.

Konow Jatta von: **Ovatko todella kadonneet**, Kaleva 23.5.1977

Kopisto Sirkka-Liisa: **Nuket ja nukkekodit**, ss. 64-69, Porvoo, WSOY, 1982

Koskelainen Liisa: **Marttaa ja vähän Mariaakin**, s. 160, Marttaliitto ry, 1999.

Koskinen Raija, Hallakorpi Arto, **Suomalaisen nukan syntymäpäivät**, Anna-lehti 21 tai 29/1968:

Lamminen Marjatta **Puppen aus Finland**, Gieslik's Puppen magazin ss. ainakin 89-91, 3/1999.

Laqvist Elna: **Turun Martta-Nukketeolisuuden vuosikertomus**, vuosilta 1939-1951.

Lehto Marja-Liisa: **Huwikaluja lapsille**, ss. 58-67, Vanhat suomalaiset lelut, Tammi, 1996

Leppä Riitta (valt. yo) (asiakirjoista koonnut): **Historiikki Turun Marttanukketeollisuuden 60-vuotiselta taipaleelta 1907 – 1967**.

N. A.E: **Turun Martta-nuket**, Omin käsin 4/1954*.

N.: **Turisteista kilpaillaan hotelleissa ja erämaissa – ideat ovat arvokkaita matkailussakin**, lehtiartikkeli Turun Mamsellista, ss. 10 ja 17, Turun Sanomat 31.5.1962.

Nurminen Eira: **Haastattelu nukenvalmistuksesta**, Yleisradio 23.12.1950 klo 18.10, käynti Nukkelassa ja nukan tekijän kotona.

Rep: **Martan nukkeien parissta**, Turun Sanomat, 7.6.1929, s. 9.

- Räty Vieno: **Mamsellista Pauliinaan**, Työn lomassa no 10, 1962, ss. 14-15 + kansikuva Nukkelasta ja kuva nukenvaatteiden leikkaamisesta jollain muulla sivulla.
- S__n A__a: **Turun Marttojen nukketeollisuus**, ss. 8-11, Emäntälehti 1/1913.
- Sarkki Sikri: **Turun Martta-Nukketeollisuuden vuosikertomus** vuodet: 1953-1963.
- Sandberg Tiina: **Nukke herättää muistoja**, Kirkko ja kaupunki –verkkolehti, 23.1.2007
- Savisaari Pirkko: **Rakas, kallis, vanha nukke** – sanomalehtijuttu. Lelumuseo: www.Viaporin.fi/lelumuseo/rakasnukke_fi.html viitattu 7.5.2007.
- Seppälä Taimi, 1993. **Ylöjärveläisten Marttayhdistysten historiaa 1935–1992**. Tampere.
- Stenberg Tuula: **Näin syntyi Martta-nukke –pähkinäkuoressa**, s. 6, Suomen Nukke & Nalle 3-4/2004.
- Suomen kansallispukukeskus: **Kansallispukuiset martta-nuket**, juliste ja näyttelyesite näyttelyyn 27.1 - 4.6.2006, 8s.
- Suomi Benita: **Benitan nukkekoulu: Bebe Marttanukke**, ss. 7-9, Suomen Nukke & Nalle 3-4/2004.
- Suomi Benita: **Benitan nukkekoulu: Aino/Liisa Marttanukke**, ss. 7-9, Suomen Nukke & Nalle 5/2004.
- Suomi Benita: **Hämeen kansallispuku nukelle**, ss. 21-27, Suomen Nukke & Nalle 3-4/2004.
- Suomi Benita: **Kaukolan kansallispuku nukelle**, ss. 21-29, Suomen Nukke & Nalle 5/2004.
- Suomi Benita: **Martta-nuket: Marja**, s. 47-48, Suomen Nukke & Nalle 3/2007.
- Suomi Benita: **Pipsa, Marja, Bebet ja Pulabebet - nukkien esittely**, Nukketohtori www.nukketohtori.com blogi 7.5.2007
- Suomi Benita: **Pipsoja myynnissä**, ss. 39, Suomen Nukke & Nalle lehti 3-4/2004.
- Tampereen nukkemuseo: **Sekoite- ja paperimassaa, kangasta ja guttaperkkaa**, Näyttelyesitteestä 2004 www.tampere.fi/nukkemuseo/nayttely2004/nukkeantiikkia.html viitattu 7.5.2007.
- Tukia Anneli: **Nukkekot**, Ilta Sanomat 13.2.1964.
- Turun Linnan museo: **Min vän Pipsa / Pipsa ystäväni**: Turun linnan näyttelyesite.
- Turun Maakuntamuseo: **Marttanukkekokoelma Turun maakuntamuseolle**, Turun Maakuntamuseo tiedottaa –tiedote. 19xx.
- Turun Marttanukketeollisuus: **Marttanukkeja –hinnasto**, 1961.
- Turun Martta Nukketeollisuus: **Pöytäkirja**, Åbo Svenska Marthaförening'in ja Turun Marttayhdistyksen johtokuntien yhteinen kokous Marttayhdistysten Nukketeollisuuden huoneustossa, 1929-1947, 1949-1952, 1956.
- Turun Martta-Nukketeollisuus: **Turun Martta-yhdistyksen Marttanukketeollisuuden työjärjestys ja pöytäkirjan ote kokouksesta, jossa jako tehtiin, 1922, kun Turun My on**

jakaantunut kielen mukaan kahtia, mutta Marttanukketeolisuus jatkoi enteisellään.

Turun Marttayhdistys: **Martan nukketeollisuus Turussa v. 1908 – 1928 -Martha dockindustri i Åbo 1908 – 1928**, historiikki.

Vaaro Triin: **Kohtaamista Marttanuken kanssa**, Turun Maakuntamuseo, Museotiedote Turusta 2/2007.

Vesterbacka Kirsi, **Turun Marttanukketeollisuuden Marttanuket 1908-1974**, 2012.. Alkuperäinen teksti on 2004 kirjoitettu Marttailta-esitelmä, joka on muokattu pdf-julkaisuksi.

Virrankoski, P.: **Käsitöistä leivän lisää : Suomen ansiokotiteollisuus 1865-1944**, ss. 225-226, Helsinki, SHS, 1994.

Vuolio-Vallenius Tuula: **Sota-aika näkyy nukeissa**, Suomen käsityön museo ja Suomen kansallispukukeskuksen näyttely 5.6.–29.8. Jyväskylä -tiedotuslehti 26.4.2004, julkaistu myös <http://www3.jkl.fi/tiedotus/lehti/index.php/2004-04/412> viitattu 7.5.2007, Jyväskylä, 2004.

Ylönen Irene: **Maahenkeä vai lisäänsiota?**, Maaseudun naisille suunnattu käsityöneuvonta 1800-luvulta 1960-luvulle teoksessa: Suomalaisen käsityökoulutuksen vaiheita 1700-luvulta 2000-luvulle ss. 49-74. Löytyy myös Suomen käsityömuuseon sivustolta osoitteesta: <http://www.craftmuseum.fi/kassaatko/ylonen.pdf> viitattu 28.1.2011.

* Artikkelit löytyvät sähköisenä myös kotisivuilta: Porvoon nukke- ja lelumuseon kotisivuilta: <http://www.kolumbus.fi/jorma.soderlund/lehti7.html> viitattu 7.5.2007.

Luettelo on koottu Marttojen Perinnetietokeskus Syreenissä 2003-2011.